

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ У СПРАВАХ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ДОВКІЛЛЯ

SOME ASPECTS OF ACCESS TO JUSTICE IN CASES RELATED WITH THE ENVIRONMENT

Пашкова Н.В., студентка IV курсу
господарсько-правового факультету

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена висвітленню питання судового захисту екологічних прав людини, зокрема в частині відновлення порушеного права на безпечне довкілля та відшкодування завданої порушенням шкоди. У роботі досліджено основні екологічні права людини та нормативну основу їх закріплення.

Автором розглянуто судову форму захисту порушених екологічних прав, зокрема суб'єктний склад позивачів, якими можуть виступати фізичні особи та громадські природоохоронні організації. Після проведення аналізу практики Верховного Суду з'ясовано, що особа правомочна звертатися за захистом не лише своїх порушених майнових чи немайнових прав, і з приводу відшкодування заподіяної їй шкоди, а й з вимогою щодо захисту довкілля в цілому. Визначено, що вимога про відшкодування моральної шкоди має бути достатньо обґрунтованою, також встановлено наявність у позивача обов'язку доведення протиправності поведінки відповідача, факту заподіяння шкоди та причинно-наслідкового зв'язку між ними.

У результаті дослідження питання проблематики розв'язання екологічних спорів Європейським судом з прав людини, було акцентовано увагу на відсутності у Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод положень, котрі б стосувалися екологічних прав, та застосуванні судом ст. 8 ЄКПЛ, що захищає право на повагу до приватного та сімейного життя. Визначено роль ЄСПЛ як субсидіарної судової установи, яка вирішує екологічні спори за умови нездатності держави повноцінно виконувати свій обов'язок щодо забезпечення безпеки навколишнього середовища.

У даній роботі визначено проблематику низької ефективності розгляду екологічних справ, котра стосується відсутності узагальнення судової практики з розгляду вищезазначеної категорії спорів, недостатності кваліфікованих кадрів у судах, які б спеціалізувалися саме на екологічних справах, складнощів сплати судового збору громадськими природоохоронними організаціями.

Сформульовано висновок, згідно з яким автором наголошується на необхідності трансформації судової гілки влади шляхом створення спеціалізованих екологічних судів або спеціалізованої палати Верховного Суду з розгляду екологічних спорів, впровадження безоплатної правової допомоги для громадських природоохоронних організацій, котрі є неприбутковими та їх звільненні від сплати судового збору. Також було акцентовано увагу на доцільності превенції заподіяння екологічної шкоди, посиленні впливу громадськості у питаннях, що стосуються екології.

Ключові слова: екологічні права, судовий захист, судова практика, Верховний Суд, Європейський суд з прав людини, право на повагу до свого приватного і сімейного життя.

The article is devoted to the research of the judicial protection of environmental human rights, in particular to the restoration of the violated right on a safe environment and compensation for damages caused by the its violation. The basic ecological human rights and the normative basis of their consolidation also was analyzed in the work.

The author considers the judicial form of protection the violated environmental rights, in particular the subject's composition of the plaintiffs, which may be the individuals and public environmental organizations. After analyzing the practice of the Supreme Court, it was found that the person is entitled to seek protection not only for the violated property or non-property rights, and to compensate for the damage caused to him, but also to protect the environment in generally. It is determined, that the claim for compensation of non-pecuniary damage must be sufficiently substantiated, and it is established that the plaintiff has an obligation to prove the illegality of the defendant's conduct, the fact of damage and the causal link between them.

During the research of the ways of solving the environmental disputes by the European Court of Human Rights, attention was drawn to the lack of provisions in the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms which concerning environmental rights and the application of Article 8 of the ECHR which protects the right for respect for private and family life. The ECHR was defined as a subsidiary judicial institution that resolves environmental disputes in the case of inability of the state to perform its duty of regulation for environmental safety.

This scientific work identified the problems of low efficiency of solving the environmental cases, which was caused by the absence of generalization of case law on the environmental disputes, lack of qualified staff in courts that specialized in environmental disputes, difficulties in paying court fees by environmental organizations.

In the conclusion of the work, the author emphasized on the necessary of transformation of the judicial system of Ukraine by creating the specialized environmental courts or specialized trial chamber of the Supreme Court for resolving environmental disputes, introducing free legal aid for non-profit public environmental organizations and exempting them from paying court fees. Also attention was focused on the importance of preventing environmental damage, increasing public influence on solving problems related with the environment.

Key words: environmental rights, judicial protection, judicial practice, Supreme Court, The European Court of Human Rights, the right to respect for one's personal and family life.

Вступ. Права та свободи людини являють собою підґрунтя розвитку демократичного суспільства, їх забезпечення є пріоритетом діяльності держави. Кожній людині в Україні гарантується невід'ємність права на життя, право на повагу до гідності, на особисту недоторканність, не оминув законодавець і екологічні права людини, котрі є мірою можливої поведінки у галузі належності екологічних об'єктів, їх використання, відтворення, а також охорони навколишнього середовища [1].

Перелік екологічних прав закріплений у Конституції України (далі – КУ) та ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища». Положеннями ч. 1 та ч. 2 ст. 50 КУ,

закріплюється право кожної людини на безпечне для життя та здоров'я довкілля, на відшкодування завданої порушенням цього права шкоди, право вільного доступу до інформації про стан довкілля, якість харчових продуктів, предметів побуту [2].

Також екологічні права закріплюються і у ст. 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», зокрема, громадяни наділяються правами щодо об'єднання у громадські природоохоронні формування, одержання екологічної освіти, участі в розробці та здійсненні заходів щодо охорони довкілля, раціонального і комплексного використання природних ресурсів, подання до

суду позовів до державних органів, підприємств, установ, організацій і громадян про відшкодування шкоди, заподіяної їм здоров'ю та майну внаслідок негативного впливу на навколишнє природне середовище, оскарження у судовому порядку рішень, дій або бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб щодо порушення екологічних прав громадян тощо [3].

Однак, через інтенсивне використання природних ресурсів, погіршення екологічної обстановки, однією з причин якого є шкідлива для довкілля діяльність підприємств, а також бездіяльність органів державної влади, все більшої уваги потребує проблема ефективного захисту порушених екологічних прав.

Мета статті полягає у дослідженні судової форми захисту екологічних прав, зокрема її нормативної бази, основних тенденцій практики Верховного Суду та Європейського Суду з прав людини, питань звільнення від сплати судового збору та вдосконалення системи правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика захисту екологічних прав людини була предметом досліджень таких вчених-правників як Ю.С. Шемшученко, В.І. Андрейцев, А.П. Гетьман, М.В. Краснова, Ю.А. Краснова, Г.В. Анісімова, В.Л. Бредіхіна, П.О. Сіненко, Л.А. Калишук, П.Д. Гуйван, О.П. Гуйван, В.В. Коваленко та ін. Однак, залишається необхідністю більш детального вивчення основних чинників, що сповільнюють розгляд екологічних спорів, а також правових позицій Верховного Суду та Європейського Суду з прав людини щодо проблемних питань захисту екологічних прав.

Виклад основного матеріалу. У теорії екологічного права виокремлюють такі форми захисту екологічних прав як: звернення до Уповноваженого з прав людини, адміністративна, громадська, самозахист, судова, що визнається однією з найефективніших форм [4, с.109-110]. Можливість судового захисту екологічних прав впливає з приписів ч. 1 ст. 55 КУ, відповідно до якої права та свободи людини і громадянина захищаються судом [2].

Слід зазначити, що основними суб'єктами звернення за даною формою захисту виступають фізичні особи, а також громадські природоохоронні організації, котрі згідно з положеннями ч. 1 ст. 21 ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища», можуть подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, зокрема здоров'ю громадян і майну громадських організацій [3].

Правову основу звернення осіб, громадських організацій за судовим захистом екологічних прав варто поділити на матеріальну (містить підстави звернення) та процесуальну (визначає порядок вирішення справи). Розглядаючи матеріальну основу, слід зазначити, що її становлять: Конституція України, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля, ЗУ «Про охорону навколишнього природного середовища» тощо.

Норми процесуального законодавства, якими регламентовано порядок судового розгляду скарг містяться у таких правових актах як: Цивільний процесуальний кодекс України, Господарський процесуальний кодекс України, Кодекс адміністративного судочинства України. Критерієм диференціації процесуального законодавства є суб'єкт звернення до суду (позивач) та відповідач.

Реалізація права на судовий захист в Україні здійснюється через подання позову до суду першої інстанції. Однак, трапляються випадки, коли ані суд першої інстанції, ані апеляційної не спроможні захистити порушені екологічні права особи, у такому разі, доцільною є подача касаційної скарги, котра розглядається Верховним Судом – найвищим судом у системі судустрою нашої держави.

Краще розуміти суть судової форми захисту довкілля та порушених екологічних прав можна проаналізувавши практику вищезазначеної судової інстанції. Слід зазначити, що показовими є правові позиції, висловлені у таких рішеннях:

1) у постанові КЦС у складі Верховного Суду від 28 серпня 2019 року у справі №539/369/19. Фабула справи полягає у тому, що особа звернулася до суду з вимогою про захист тварин від жорстокого поводження, а саме птахів, зачинених у приміщенні горища будівлі, яка належить юридичній особі, в результаті чого птахи більше не мали змоги вилетіти на вулицю, чим було заподіяно шкоду навколишньому природному середовищу.

Судами першої та апеляційної інстанції позивачці було відмовлено у задоволенні вимог з підстав недоведеності факту порушення саме її прав, майнових чи немайнових. Верховний Суд з цим не погодився та зазначив, що судами нижчих інстанцій було застосоване звужене тлумачення положень законодавства, а також Орхуської конвенції, котра є його невід'ємною складовою, й проігнорували наявність у кожній зацікавленій особи можливості захищати порушене конституційне право на безпечне довкілля. Також Суд наголосив на тому, що кожен має право вимагати припинення діяльності фізичної чи юридичної особи, що завдає шкоди навколишньому середовищу.

З цього випливає, що необхідно враховувати положення законодавства, згідно з якими кожний наділяється правом представництва у суді екологічних інтересів суспільства або окремих його членів з метою захисту порушених екологічних прав людини та громадянина, чи з метою усунення порушень вимог екологічного законодавства [5]. Тобто правосуддя з питань довкілля є широким поняттям, котре включає в себе окрім права захисту порушеного права особи та відшкодування завданої їй шкоди, і можливість здійснювати захист навколишнього середовища зацікавленій особі. Зазначене твердження пов'язане з тим, що незадовільний стан навколишнього природного середовища має бути турботою громадськості в цілому;

2) у постанові КЦС у складі Верховного Суду від 25 лютого 2019 року у справі № 2012/4613/2012. Обставини справи склалися таким чином, що особа звернулася до суду з позовом про поновлення її права на безпечне довкілля, а також відшкодування моральної шкоди, завданої їй діяльністю промислового підприємства, котре здійснювало шкідливі викиди в атмосферне повітря. Судами першої та апеляційної інстанції позивачеві було відмовлено у задоволенні вимог з огляду на те, що ним не було надано доказів, котрі б підтверджували протиправність поведінки відповідача, наявність причинно-наслідкового зв'язку між його захворюванням та шкідливою діяльністю підприємства не було обґрунтовано.

У результаті розгляду даної справи, Верховний Суд погодився з рішеннями судів першої та апеляційної інстанцій та зазначив, що єдиною підставою цивільно-правової відповідальності, до якої позивач намагався притягнути відповідача, є склад правопорушення, що містить чотири елементи: протиправне діяння, шкоду, а також причинно-наслідковий зв'язок між ними, доведення яких є обов'язком позивача, а також вина, доведення відсутності якої покладається на відповідача [6];

3) у постанові Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі №910/8122/17. Згідно з обставинами даної справи, Міжнародна благодійна організація «Екологія-Право-Людина» (МБО) звернулася до суду з вимогою заборонити діяльність дельфінарію «Оскар-Трускавець», що належав ТОВ «Аквадельф». Позивач посилався на неналежні умови утримання тварин, вимагав припинення господарської діяльності ТОВ «Аквадельф» в частині експлуатації дельфінів афалін та морських котиків до моменту забезпечення належних умов утримання тварин, зокрема до наповнення басейнів та вольєрів

дельфінарію природною морською водою, отримання дозволів на право займатися розведенням у напіввільних умовах або в неволі тварин, які занесені до Червоної книги України, на проведення заходів за участю тварин, а також утримання їх в неволі, збільшення площі басейну дельфінарію, встановлення часових обмежень щодо проведення культурно-масових заходів за участі тварин.

Суди попередніх інстанцій посилалися на те, що МБО не є правомочною виступати позивачем у даній справі, чим звузили коло можливих суб'єктів звернення за захистом екологічних прав, у рамках інституту представництва громадськості щодо доступу до правосуддя, передбаченого Орхуською конвенцією. Верховний Суд визнав, що «Екологія-Право-Людина» відповідно до чинного законодавства та статуту цієї організації, є належним позивачем та наголосив, що кожний є повноважним захищати порушене конституційне право на безпечне довкілля та може реалізувати його як особисто, так і через представника громадськості, яким у цій ситуації виступила організація «Екологія-Право-Людина».

Розглядаючи справу за позовом МБО, Верховний Суд вирішив принципово важливе питання, пов'язане з наявністю законодавчої прогалини, що полягає у відсутності спеціального порядку видачі дозволів на утримання диких тварин у неволі, і, таким чином, унеможливило отримання дозвільної документації. Однак, Суд зазначив, що це не надає суб'єктам господарювання право здійснювати діяльність з використання диких тварин без відповідних дозволів, адже це заборонено ст. 8 ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження». Зазначений недолік правового регулювання свідчить про те, що державні органи не забезпечили зі свого боку належний захист тварин, які використовуються у видовищних та комерційних цілях.

Слід зазначити, що у процесі розгляду касаційної скарги було з'ясовано, що спір між МБО «Екологія-Право-Людина» та ТОВ «Аквадельф» повинен розглядатися у порядку адміністративного судочинства, оскільки має публічно-правовий характер, обумовлений фактичною заміною МБО органів державної влади у пов'язаних зі здійсненням контролю за дотриманням природоохоронного законодавства питаннях. Адже згідно зі ст. 29-2 ЗУ «Про захист тварин від жорстокого поводження», відповідними контрольними повноваженнями щодо наявності у фізичних та юридичних осіб дозвільної документації на утримання та розведення диких тварин, а також документів, що підтверджують законність набуття диких тварин у власність, зокрема тих, що занесені до Червоної книги України, наділена Державна екологічна інспекція України. Слід зазначити, що участь громадськості у природоохоронних справах є важливою допомогою в роботі органів держави, однак не має підміняти собою повноваження останніх [7].

Також ще однією судовою інстанцією, куди можна звернутися у випадку порушення екологічних прав є Європейський суд з прав людини. Ратифікувавши у 1997 році Конвенцію про захист прав і основоположних свобод (далі – ЄКПЛ), Україна визнала її обов'язкову дію на території всієї держави, а також юрисдикцію ЄСПЛ. Однією з умов звернення до даної судової установи є вичерпання всіх національних засобів правового захисту, що відповідає положеннями ч.5 ст. 55 Основного Закону України. Суб'єктами звернення до ЄСПЛ є фізичні особи, неурядові організації, групи осіб, котрі вважають себе потерпілими від порушень з боку держав, що є сторонами ЄКПЛ.

Досліджуючи питання захисту екологічних прав в рамках ЄСПЛ, варто зазначити, що в ЄКПЛ відсутня згадка про екологічні права людини, однак, аналізуючи практику Суду, можна зробити висновок, що він тлумачить положення ст. 8 ЄКПЛ таким чином, що порушення екологічних прав зачіпає право на повагу до свого приватного і сімейного життя. Це пояснюється тісною взаємопов'язаністю

між приватною сферою життя людини та її правами, гарантованими екологічним законодавством [8, с. 163]. Доцільно зазначити, що порушення права на доступ до екологічної інформації, ЄСПЛ розглядає у контексті положень ст. 10 Конвенції.

Одними із найвідоміших справ, котрі розглянув та вирішив Європейський суд стосовно України є:

1) справа «Гримковська проти України» від 21 липня 2011 року. Заявниця звернулася до Європейського Суду зі скаргами на те, що її будинок фактично став непридатним для проживання через шум та вібрацію від магістральної дороги, також було підвищено рівень забруднення повітря, ґрунту до критичного, внаслідок шкідливого впливу якого батько, мати та син заявниці мали численні хвороби, котрі підтверджувалися медичними довідками.

Суд встановив наявність порушення ст. 8 ЄКПЛ з боку держави, оскільки не було досягнуто справедливого балансу між інтересами заявниці та суспільства з огляду на те, що:

а) державою не було надано відповідного техніко-екологічного обґрунтування шкідливої діяльності, після якого необхідно було б в подальшому впроваджувати розумну політику природокористування;

б) влада, відповідальна за зменшення шкідливого впливу на навколишнє середовище, не здійснювала ефективного та суттєвого регулювання екологічної обстановки, адже заходи, що впроваджувалися, були недостатніми для контролю за рівнем забрудненості довкілля.

Суд визнав, що шум, вібрація, забруднення повітря, ґрунту, їх сукупний вплив, спричинили порушення ст. 8 ЄКПЛ, обмеживши можливість заявниці користуватися закріпленими у ній правами та зазначив, що держава при будівництві транзитної дороги мала надавати хоча б мінімальний процедурний рівень гарантій, зокрема доступ громадськості до інформації про стан навколишнього природного середовища та прийняття рішень у період розробки проекту з інвентаризації [9]. Влада повинна була регулювати питання, пов'язані зі шкідливим впливом магістралі на права жителів вулиці, гарантовані ст. 8 ЄКПЛ;

2) справа «Дземюк проти України» від 4 вересня 2014 року. Фабула даної справи полягає у тому, що біля будинку заявника, всупереч встановленим вимогам, було побудоване кладовище, відстань від найближчої межі якого до будинку заявника становила тридцять вісім метрів. Владою не було створено трьохсотметрової санітарно-захисної зони, котра б відділяла небезпечну ділянку від житлової зони та водозахисної зони довжиною у п'ятдесят метрів. Фактично попри наявність ризику забруднення підземних вод трупною отрутою, відсутність централізованого водопостачання, незахищеність криниць та небезпеки для людей, було побудовано кладовище.

Заявник скаржився на підвищений артеріальний тиск, серцеві хвороби, наявність захворювань у нього та його дружини через забруднення навколишнього середовища трупною отрутою. Також експертиза показала наявність бактерій кишкової палички у водах місцевості у кількості 2380 одиниць, що перевищувало норму, котра становила 10 одиниць.

З обставин справи було встановлено, що місцева влада фактично проігнорувала можливість спорудити кладовище в іншому місці, не завдавши шкоди жителям відповідної місцевості. Відселити заявника вона також не могла через відсутність фонду земельних ділянок, а також неможливість ним фінансово забезпечити процес побудови нового житла.

Європейський суд визнав наявність втручання у право особи на повагу до приватного і сімейного життя таким, що не відповідає вимозі законності, передбаченій ст. 8 ЄКПЛ, оскільки кладовище було побудоване з порушенням вимог законодавства щодо його розташування, ігнорувалися

висновки компетентних органів з охорони довкілля, не виконувалися судові рішення, не вживалося жодних заходів з боку державної влади для запобігання небезпечним наслідкам, зумовлених забрудненням довкілля [10];

3) справа «Дубецька проти України» від 10 лютого 2011 року. До Європейського суду звернулися зі скаргами дві родини, чії оселі знаходилися поблизу шахти та фабрики. Заявники зазначали, що їм було спричинено значної шкоди через виробничу діяльність останніх, зокрема:

а) відбулося просідання ґрунтів через вугледобувну діяльність, внаслідок чого їх будинки зазнали пошкодження;

б) вони страждали через нестачу питної води, оскільки доступу до центрального водопостачання заявники не мали, а вода з колодязя та струмка була непридатною для прання та приготування їжі, викликаючи свербіння шкіри та кишкові розлади. Також їм у присілок підвозили воду, однак у недостатній кількості та нерегулярно;

в) деякі заявники набули хронічних захворювань внаслідок діяльності фабрики, здійснення нею викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, в результаті чого Ольга Дубецька та Алла Ваків страждали на емфізему, хронічний бронхіт, а Ганна Гаврилук на карциному;

г) погіршилися відносини між членами родини, адже через нестачу води для миття, у стосунках подружжя виникнув розлад, а молодші члени родини намагалися відселитися від старших у зв'язку з нестерпністю екологічної обстановки.

Вирішити заявлені проблеми продавши будинки, родини не могли, адже нерухомість, котра знаходилася на забрудненій території не користувалася попитом протягом тривалого проміжку часу.

Звертаючись за захистом до національних органів, заявники не домоглися справедливості, зокрема їх не було переселено із забрудненої зони до безпечної. Європейський суд визнав порушення ст. 8 ЄКПЛ, оскільки заявниками була надана належна та чітка аргументація їхньої позиції, наводилися довідки, фотографії, офіційні листи.

Суд наголосив на тому, що його роль у вирішенні екологічних спорів є субсидіарною і полягає у встановленні факту дотримання державою справедливого балансу між конкуруючими інтересами постраждалих осіб та суспільства в цілому. Вказаний баланс може порушуватися не лише тоді, коли відсутні законодавчі положення щодо захисту гарантованих прав, а й у випадку їх недотримання належним чином. Доступні особі процесуальні гарантії можуть визнаватися недієвими, а держава відповідальною за ЄКПЛ, тоді, коли процес прийняття рішень є невинуватим затягнутим або прийняті рішення взагалі не виконуються, що й відбулося у ситуації, у якій опинилися родини заявників [11].

Варто зазначити, що суттєво ускладнювати процес доступу до правосуддя з питань захисту екологічних прав можуть такі чинники як:

1) відсутність узагальнення судової практики з розгляду екологічних спорів. Необхідність її систематизації пов'язана з забезпеченням дотримання правильності застосування норм законодавства, внаслідок чого має зменшитися число касаційних скарг, адже суди першої та апеляційної інстанцій будуть притримуватися установлених правових позицій, зможуть правильно тлумачити норми законодавства та вирішувати справи ефективно;

2) недостатня обізнаність суддів у вирішенні екологічних спорів, що обумовлюється відносною новизною екологічного права як галузі права, а також відсутністю однозначної судової практики;

3) необхідність проведення великої кількості експертиз з метою встановлення причинно-наслідкових зв'язків;

4) переважаність судів іншими категоріями справ. Наразі, в Україні немає спеціалізованих судів щодо роз-

гляду екологічних спорів, що врешті-решт, створює затримки у їх розгляді. В одній зі своїх наукових робіт, Ю.А. Краснова влучно зазначала, що вирішення даної проблеми може мати два вектори розвитку:

а) створення так званих «зелених лав» чи «єдиних зелених суддів», що передбачає функціонування у межах судів загальної юрисдикції палат або наявності певної кількості висококваліфікованих суддів саме з питань, пов'язаних з розглядом екологічних спорів;

б) створення спеціалізованих екологічних судів, котрі розглядатимуть лише екологічні спори. Зазначений варіант розвитку судової системи є доцільним з огляду на ряд переваг, наприклад, швидкість та ефективність розгляду справ, високу кваліфікованість суддів, можливість присутності позасудових експертів тощо [12, с. 56];

5) розмір судового збору та відсутність можливості звільнення від його сплати. Відповідно до положень законодавства, за подачу до суду позовної заяви фізична особа або громадська природоохоронна організація має сплатити судовий збір.

Доцільно зауважити, що до суду можуть звертатися фізичні особи, котрі знаходяться у тяжкому матеріальному становищі, проте, у цьому разі, ст. 8 ЗУ «Про судовий збір» передбачено можливість подачі клопотання до суду, з проханням звільнити особу від сплати судового збору, відстрочити або розстрочити його сплату на певний строк [13].

Однак, існує проблематика доступу до правосуддя громадських природоохоронних організацій, діяльність яких регулюється ЗУ «Про громадські об'єднання», адже вони також наділяються правом подачі до суду позовів. Згідно з положеннями вищезазначеного нормативного акта, громадським об'єднанням визнається добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів. Також воно може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Якщо громадське об'єднання має статус юридичної особи, воно визнається невідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку. Одним із принципів утворення та діяльності громадських об'єднань є відсутність майнового інтересу їх членів (учасників), котрий передбачає, що останні не мають права на частку майна громадського об'єднання та не відповідають за його зобов'язаннями. Доходи або майно (активи) громадського об'єднання не підлягають розподілу між його членами (учасниками) і не можуть використовуватися для вигоди будь-якого окремого члена (учасника) громадського об'єднання, його посадових осіб (крім оплати їх праці та відрахувань на соціальні заходи) [14].

Також деякі корективи у проблему сплати судового збору вносять і положення підпункту 133.4.2 пункту 133.4 статті 133 Податкового кодексу, відповідно до яких, доходи (прибутки) неприбуткової організації використовуються виключно для фінансування видатків на утримання такої неприбуткової організації, реалізації мети (цілей, завдань) та напрямів діяльності, визначених її установчими документами [15].

Постає питання, яким чином неприбуткові громадські природоохоронні організації мають отримувати пільги щодо сплати судового збору? ЗУ «Про судовий збір» передбачає можливість, відстрочення, розстрочення, зменшення розміру звільнення від його сплати лише фізичних осіб. Досліджуючи шляхи вирішення даної проблеми, науковець О.А. Бузунко зазначає, що доцільним є внесення змін до статті третьої зазначеного Закону, з подальшим звільненням від сплати судового збору за подання позовів у категоріях справах, що стосуються довкілля, усіх суб'єктів, а також доповнення статті 8 Закону «Про судовий збір», передбачивши звільнення громадських природоохоронних організацій, у відповідних категоріях справ від сплати

судового збору [16, с. 172]. Внесення вказаних змін цілком буде узгоджуватися із положеннями Орхуської конвенції, ратифікованої Україною 6 липня 1999 року. Відповідно до ч. 5 ст. 9 цієї Конвенції, держави-підписанти мають розглядати питання пов'язані зі створенням відповідних механізмів надання допомоги для усунення або послаблення фінансових чи інших перешкод у контексті доступу до правосуддя у справах, що стосуються довкілля [17].

Слід зауважити, що до судових витрат включається не лише сплата судового збору, а й витрати на професійну правничу допомогу. Згідно з положеннями п. 1 ч. 1 ст. 1 ЗУ «Про безоплатну правову допомогу», безоплатна правова допомога є правовою допомогою, що гарантується державою та повністю чи частково надається за рахунок коштів Державного бюджету України, місцевих бюджетів та інших джерел [18].

Аналізуючи приписи даного Закону, варто зазначити, що законодавець передбачив можливість отримання безоплатної вторинної правової допомоги лише фізичними особами, тобто громадським природоохоронним організаціям вона не може надаватися. З огляду на цю обставину, нагальним є внесення змін до ЗУ «Про безоплатну правову допомогу» та закріплення можливості отримання зазначеними суб'єктами безоплатної вторинної правової допомоги.

Підсумовуючи вищевикладене, слід зазначити, що ефективність доступу до правосуддя у справах, що стосуються захисту екологічних прав, в Україні знаходиться на одному з етапів свого розвитку, також існує необхідність здійснити узагальнення судової практики з розгляду екологічних спорів, зокрема з питань відшкодування шкоди, завданої порушенням екологічних прав громадян. Доцільним є створення або спеціалізованих судів або спеціалізованої палати Верховного Суду з розгляду екологічних спорів, судді яких будуть кваліфікованими фахівцями з розгляду саме даної категорії справ.

Суттєво зменшити кількість звернень до суду за захистом порушення екологічних прав допоможе вдосконалення механізму превенції вчинення екологічних правопорушень, зокрема шляхом підвищення санкцій статей адміністративного та кримінального законодавства, забезпечення ефективного механізму громадського контролю за діяльністю потенційно небезпечних для навколишнього природного середовища підприємств.

Також необхідно впроваджувати висновки ЄСПЛ у національну судову практику розв'язання екологічних спорів, не лише у справах проти України, а й проти інших держав, що сприятиме підвищенню рівня захищеності екологічних прав людини в нашій державі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Анісімова Г. В. Здійснення громадянами екологічних прав: автореф. дис. канд. юрид. наук. Харків, 1996. 24 с.
2. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради*. 1996. №30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 26.06.2022).
3. Про охорону навколишнього природного середовища: Закон України від 25 червня 1991 року. *Відомості Верховної Ради*. 1991. №41. Ст. 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12> (дата звернення: 26.06.2022).
4. Екологічне право: підручник / А. П. Гетьман, Г. В. Анісімова, А. К. Соколова та ін.; за ред. А. П. Гетьмана. – Харків: Право, 2021. – 552 с.
5. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 28 серпня 2019 року у справі № 539/369/19 (провадження № 61-10863св19). URL: <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=84091946&red=100003483d453e3f60596ce986773bd6a19ff9&d=5>
6. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 25 лютого 2019 року у справі № 2012/4613/2012 (провадження № 61-46639св18). URL: https://protocol.ua/ua/postanovna_ktss_vp_vid_25_02_2019_roku_u_spravi_2012_4613_2012
7. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11 грудня 2018 року у справі № 910/8122/17 (провадження № 12-186гс18). URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/78977479>
8. Бабіч А. Практика Європейського суду з прав людини у сфері забезпечення екологічних прав громадян. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 11. Ст. 161-165.
9. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Гримковська проти України» (Заява № 38182/03) від 21.07.2011. *Офіційний вісник України*. 2012. № 35. Ст. 100, стаття 1320. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_729
10. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дземюк проти України» (Заява № 42488/02) від 04.09.2014. *Офіційний вісник України*. 2015. №31. Ст. 130, стаття 917. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a51
11. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Дубецька та інші проти України» (Заява № 30499/03) від 10.02.2011. *Офіційний вісник України*. 2012. № 2. Ст. 106, стаття 65. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_689
12. Міжнародний судовий форум: «Судовий захист природного довкілля та екологічних прав» (м. Київ, 7 листопада 2019 року): Збірник матеріалів. – Київ, 2019. – 192 с.
13. Про судовий збір: Закон України від 8 липня 2011 року. *Відомості Верховної Ради*. 2012. № 14. Ст. 87. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17> (дата звернення: 30.06.2022).
14. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року. *Відомості Верховної Ради*. 2013. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 30.06.2022).
15. Податковий кодекс України: Закон України від 2 грудня 2010 року. *Відомості Верховної Ради*. 2011. № 13-14, № 15-16, № 17. Ст. 112. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> (дата звернення: 30.06.2022).
16. Бузунко О.А. Судові витрати, пов'язані з доступом до правосуддя у справах, що стосуються довкілля. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 3. Ст. 169-173.
17. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська Конвенція): Міжнародний документ від 25.06.1998 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015 (дата звернення: 28.06.2022).
18. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 2 червня 2011 року. *Відомості Верховної Ради*. 2011. № 51. Ст. 577. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 30.06.2022).